

Prevajanje izrazov, ki opisujejo črnsko raso, v romanu Philipa Rotha *Človeški madež*

Teja Šosterič

Oddelek za prevajalstvo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
avanaya@hotmail.com

Izvleček

Članek obravnava prevajanje dvanajstih izrazov, izbranih iz romana Philipa Rotha *Človeški madež* (*The Human Stain*, prevod Miha Avanzo). Namen članka je primerjava in analiza prevodov besed, ki opisujejo črnsko raso (kot so na primer *black*, *negro* itd.) ter opazovanje prevajalčeve konsistentnosti rabe enakih izrazov v prevodu.

1. Uvod

Pri prevajanju literarnih besedil se prevajalci nenehno srečujejo z izrazi, ki so v izhodiščnem jeziku kulturnospecifični, v ciljnem pa je kulturni kontekst treba umetno poustvariti. V romanu Philipa Rotha *Človeški madež* (*The Human Stain*, prevod Miha Avanzo) se pojavljajo kulturnospecifični izrazi, ki opisujejo črnsko raso ter so značilni za njeno kulturo v Ameriki v drugi polovici dvajsetega in začetku enaindvajsetega stoletja in ki so slovenskemu bralcu sicer znani, toda niso povezani z njegovo lastno kulturo. V tem primeru je torej potrebno z uporabo različnih prevajalskih strategij premostiti razlike med kulturnimi in družbenimi referencami v izhodiščnem in ciljnem jeziku.

2. Namen

V članku se ukvarjam s strategijami reševanja prevajanja problemov kulturne ekvivalence. Zaradi velikega števila izrazov, kompleksnostjo problematike vloge sobesedila in zaradi doseganja večje jasnosti sem se omejila na dvanajst izrazov, ki so se mi zdeli najbolj reprezentativni in zanimivi s prevajalskega vidika.

3. Prevajanje kulturnospecifičnih izrazov

Meta Grosman (1997: 15) piše, da se težave pri prevajanju porajajo prav zaradi medkulturnih razlik v zunajjezikovnih realnostih izvorne in ciljne kulture. V primeru pomanjkanja kulturnih ustreznih v ciljnem jeziku problematika prevajanja kulturnospecifičnih izrazov zahteva ustvarjanje navideznega konteksta, s pomočjo katerega lahko prevajalec premosti pomanjkljivosti. Prevajalec mora tako v prevodu poustvariti konotacije, ki v ciljnem jeziku sicer ne obstajajo, vendar se skozi prevod bralec o njih podučiti in dojemati njihov pomen ter funkcijo, kot jo imajo v izhodiščnem jeziku.

Za dosego čim boljšega prevoda je možna uporaba različnih prevajalskih postopkov: prenos besede, ki vključuje

prečrkovanje, naturalizacija, kjer prevajalec prilagodi besedo izgovorjavi in morfološki, uporaba kulturne, funkcijske ali opisne ustreznice, sopomenskost, direktni prevod, premik, ki vključuje spremembo v slovnični, modulacija, uporaba že priznanega prevoda, prevajalska oznaka, kompenzacija, komponentna analiza, skrčenje in razširitev ter parafraza (Newmark 2000). V analiziranem delu se vsi omenjeni prevajalski postopki ne pojavljajo, opazimo pa uporabo izpustitve, kjer prevajalec besede ali stavka ne prevede. V različni literaturi so omenjeni različni prevajalski postopki in strategije, ki se včasih pomensko prekrivajo, včasih pa medsebojno razlikujejo.

S primerjavo originala in prevoda romana *The Human Stain* sem ugotavljala, kateri prevajalski postopki so bili uporabljeni in s kakšnim namenom, v kolikšni meri je bil prevajalec pri uporabi enakega prevoda za enak izraz konsistenten in kako se je to odražalo v izražanju konotacij ter deležu informacij o izvorni kulturi. Ugotavljala sem tudi doslednost pomenske ekvivalentnosti in funkcije uporabljenih izrazov in ali je pri prevodu prihajalo do vsiljevanja prevajalskih rešitev, torej ali je uporabljen izraz v prevodu ustrezen in ali spada v ciljno kulturo. Namen prevoda je namreč ustvariti enak učinek in odziv, kot ga je imel izvirnik, točnost ustreznice pa je seveda subjektivna in ni omejena na le eno ustreznico. Toda medtem ko uporaba sinonimnih izrazov razbija monotonost in pripomore k večji ekspresivnosti besedila, lahko pomanjkanje konsistentne rabe nekega izraza pripelje do nejasnosti in celo netočnosti v pomenu.

4. Prevajanje izrazov, ki opisujejo črnsko raso, v analiziranem romanu

Analiza je prvotno vključevala vse tovrstne izraze, ki se v romanu pojavljajo, nato pa sem po temeljitejšem pregledu izbrala dvanajst po mojem mnenju najbolj reprezentativnih izrazov, ki se najbolje skladajo z namenom članka in ki povzemajo ter predstavljajo kulturno specifiko in kulturno zgodovino črnske rase v Združenih državah Amerike. Vključila sem tako novejšje izraze kot tudi take, ki se danes ne

uporabljajo več, so pa ključnega pomena za bralčevo interakcijo z besedilom. Izraze sem v članek vključila po abecednem redu.

4.1. African American

Nenavadno je, da se ta izraz, ki ga imamo marsikdaj za najbolj politično korektnega, v romanu relativno malo pojavlja. To lahko razložimo z večinoma v preteklost postavljenim kontekstom, v katerem se analizirani izrazi pojavljajo. Izraz je po pričakovanjih ustrezno preveden kot *afroameriške*, *afroameriški*, kar je že splošno priznani prevod besedne zveze.

4.2. Black (pridevnik)

Black kot pridevnik je v delu preveden kot: *črnec*, *črnca*, *črnka*, kjer govorimo o premiku, ko pridevnik prevajamo kot samostalnik; *črn*, *črni*, *črnega*, *črnskih*, *črnski*, *črnske*, *črnškega*, kjer je prevod zvest originalu; *temnopolt(a)*, kjer se uporabi sicer pomensko ustrezen izraz, ki pa ni dobesedno preveden, *črnub(a)*, kjer govorimo o premiku, kjer pridevnik postane samostalnik, hkrati pa izraz dobi negativno konotacijo, ki je v originalu razvidna iz sobesedila in *zamorske*, kjer izraz dobi negativno konotacijo, v originalu razvidno iz sobesedila.

4.3. Black (samostalnik)

Izraz je preveden kot: *črncev*, *črnci*. V knjigi lahko opazimo pomensko ustreznost in konsistentnost rabe izraza.

4.4. Blackest

Blackest je izraz, ki se v romanu pojavi le enkrat, v kontekstu opisa ne le zunanje podobe osebe, ampak tudi izražanja negativnosti proti temnopoltim osebam. Izraz je zelo ustrezno preveden kot *črn kot noč*, ki zajema večplastnost pomena v originalu.

4.5. Colored (samostalnik)

Colored je izraz, ki se ga je v ZDA uporabljalo predvsem v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Danes je že praktično zastarel, v nekaterih kontekstih pa ima celo rahlo negativen pomen. V obravnavanem romanu je velikokrat omenjen prav takrat, ko se kontekst tiče preteklosti, torej črnske kulture in zgodovine pred približno petdesetimi leti. Preveden je kot: *temnopolt(e)*, kar je pomensko ustrezen izraz, ter *črnecem*, prav tako pomensko ustrezen izraz. V enem primeru je prevajalec spremenil stavek tako, da tega izraza ni prevedel. V istem stavku se pojavi tudi besedna zveza *colored families's houses*, ki je prevedena, toda ne zajema celotnega pomena stavka, kot je zapisan v originalu.

4.6. Negro (pridevnik)

Izraz je kot pridevnik v analiziranem delu omenjen le enkrat, zanimiv pa je ravno zaradi veliko pogostejše uporabe v samostalniški obliki. Preveden je kot *črnub*, kar je pomensko ustrezno. Negativna konotacija je v originalu izražena v sobesedilu.

4.7. Negro (samostalnik)

Izraz je preveden kot: *črnca*, *črncev*, *črnecem*, *črnci*, *črnec*, kot samostalnik. V originalu se izraz *Negro* uporablja večinoma v opisovanju dogodkov iz preteklosti z vidika temnopolte osebe, kjer *Negro* hkrati z barvo polti pomeni tudi črnsko kulturo. Prevod *črnec* ohrani pomen barve polti, ne pa kulture. Prevaja se tudi kot: *temnopolte osebe*, kjer opazimo enak fenomen, *črnub*, kjer beseda dobi negativno konotacijo, v originalu razvidno iz konteksta, *črnskih*, *črnske*, *črnskem*, kjer opazimo premik, ko zaradi spremembe stavčne strukture samostalnik postane pridevnik ter v enem primeru *Črnec* z veliko začetnico. Ta možnost, kljub temu, da je malo nerodna in za slovensko občinstvo neznana in morda nenaravna, edina izmed zgoraj omenjenih vključuje kulturološki pomen in kulturno zgodovino, ki se odraža v angleškem izrazu *Negro*.

4.8. Negroid

Izraz je preveden kot: *negroidni*, v tem primeru je prevajalec ponovno uporabil prevajalski postopek naturalizacije, in s *črnskimi potezami*, kjer se je prevajalec odločil za razširitev in parafrazo. Oba preveda sta pomensko ustrezna.

4.9. Negrophobia

Izraz se v romanu pojavi le enkrat, preveden je kot *negrofobija*. V tem primeru je prevajalec uporabil prevajalski postopek naturalizacije, kjer je besedo prilagodil izgovorjavi in morfološki. Beseda *negrofobija* ni omenjena v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Preverila sem tudi pogostost pojavnosti v korpusu FidaPLUS, kjer ni bilo zadetkov.

4.10. Nigger

Prevajalec je pri tem izrazito slabšalnem izrazu bolj ali manj uspešno skušal poiskati kulturne ustreznice v kulturi, kjer rasizem do temnopolnih kot problematika ne predstavlja velikega dela zgodovine in nima kulturnospecifičnega pomena. Izraz je preveden kot: *zamorca*, *zamorc*, slabšalen izraz, ki pa je v slovenščini že zastarel in malo rabljen; *črnub*, *črnubov*, prav tako slabšalen izraz, ki prav tako ne dosega konotacije originala, ter *črnec*, ki sploh nima negativne konotacije, ampak je nevtralen. V tem primeru slabšalnost ni izražena niti v sobesedilu.

4.11. Niggertown

Tudi ta izraz je med tistimi, katerih pojavitev je enkratna. Zanimiv je zaradi kulturne zgodovine črnske rase, ki v sodobnem času ni ali vsaj naj ne bi bila več izolirana v četrtilih. Izraz je preveden kot *črnska četrt*, ki je pomensko ustrezna besedna zveza, ne zajema pa zgodovinskega in kulturološkega izvenjezikovnega konteksta.

4.12. Spook

Izraz je v analiziranem delu ključnega pomena, saj na njem temelji moralni pomen in rasna problematika, ki je tema romana. Prvotni pomen je sicer *dub*, toda v angleščini ima tudi drugotni pomen in sicer slabšalno: *črnub*. V slovenščini te konotacije ne poznamo in medtem ko je v originalu citirano dejansko slovarsko geslo, je v prevodu odlomek dobil fiktiven značaj. Prevajalec je besedo prevedel kot *prikazen* in ustvaril navidezni drugotni pomen v slovenščini, kulturno ustreznico, ki v resnici ne obstaja, vendar je nujno potrebna zaradi bralčevega razumevanja kulturne problematike teme romana in širšega konteksta, ki je ključnega pomena za ohranitev funkcije ter vpliva romana na bralca. Beseda *spook*, oziroma v množini *spooks* se velikokrat pojavlja kot besedna zveza (*the spooks incident*, ki jo je prevajalec različno prevedel kot *incident s študenti*, *afera o domnevno rasistični izjavi*, *zadeva z rasistično opazko in neprijetni dogodki*. V tem primeru opažamo, da se je odločil izogniti ponovni rabi dejansko kulturno neprimernega izraza *prikazni* ter uporabiti opisno ustreznico, ki vključuje konotacijo in parafrazo oziroma razlago pomena oziroma kombinacijo teh postopkov. V enem primeru se je prevajalec prevodu izognil ter stavek preoblikoval tako, da je izpustil celoten vrinjen stavek, v katerem je besedna zveza omenjena.

5. Sklep

Besedilo, ki je komentar na družbo, takratno in zdajšnjo (Newmark, 2000: 39), mora nujno ohranjati to značilnost tudi v prevodu. Pri prevajanju izrazov, ki so izrazito kulturnospesificni, hitro prihaja do nedoslednosti, nekonstantnosti in nejasnosti. Prevajalec mora marsikdaj v procesu prevajanja sam zapolniti praznine. To je izrazito izraženo pri prevajanju izraza *nigger*, kjer je kulturni kontekst v slovenščini pomanjkljiv, izrazi pa malo rabljeni in zastareli. Prevodne ustreznice, ki jih je prevajalec uporabil, se v jeziku redko uporabljajo, njihov pomen pa je moral biti obvezno utrjen z uporabo vloge sobesedila, kar je prevajalcu v večini primeru tudi uspelo. V dveh primerih, ko sta bila ali celotni stavek ali besedna zveza izpuščena, se sprašujem, ali gre za preprosto površnost ali za dejansko izogibanje prevajanju zaradi problematičnega izraza.

Skozi analizo je bilo jasno, da se je prevajalec zavedal učinka besede ter njene konotacije ter se trudil čim bolj

premostiti kulturne razlike. Z uporabo parafraze in razširitve se je elegantno izognil prevajanju besedne zveze (*the spooks incident*, ki bi, če bi bila prevedena dobesedno, lahko bila interpretirana kot nejasna ali dvoumna.

V prevodu ni bilo mogoče ohraniti zgodovinskih razlik med besedami *colored*, *Negro* in *black*, ki so vse prevedene z enakimi izrazi, pomanjkljivost pa ni razložena s sobesedilom, kot to opazimo v primeru izražanja negativnih konotacij.

Prevajalec pri prevajanju ni bil pretirano konsistenten, saj je enak izraz prevajal na zelo različne načine. Ponekod je bilo to zaradi konteksta potrebno, ponekod pa je bila izbira izraza slaba.

V zaključku lahko ugotovim, da je prevajalec kljub pomanjkanju izrazoslovja pretežno uspešno opravil svojo nalogo in ustvaril navidezni kulturni kontekst, ki je slovenskemu bralcu razumljiv in relativno blizu.

6. Viri in literatura

- Burke, Peter, 2007: *Kaj je kulturna zgodovina*. Prev. Matjaž Šprajc. Ljubljana: Sophia
- Grad, Anton, Ružena Škerlj in Nada Vitorovic, 1997: *Veliki angleško-slovenski slovar*. Elektronska izdaja. Ljubljana: DZS.
- Grosman, Meta, 1997: »Književni prevod kot oblika medkulturnega posredovanja leposlovja.« Književni prevod. Ed. Meta Grosman in Uroš Mozetič. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete
- Mozetič, Uroš, 1997: »Splošni in posebni problemi prevajanja angleških in ameriških leposlovnih besedil v slovenščino.« Književni prevod. Ed. Meta Grosman in Uroš Mozetič. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete
- Newmark, Peter, 2000: *Učbenik prevajanja*. Prev. Mateja Gajgar. Ljubljana: Krtina.
- Roth, Philip, 2000: *The Human Stain*. New York: Houghton Mifflin Harcourt
- Roth, Philip, 2006: *Človeški madež*. Prev. Miha Avanzo. Ljubljana: Modrijan
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1997. Elektronska izdaja. Ljubljana: DZS, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Anebis.
- Toporišič, Jože in drugi, 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- FidaPLUS, korpus slovenskega jezika*. Dostopno na: <http://www.fidaplus.net/> (05. 12. 2009).
- Spletni slovar. Dostopno na: <http://dictionary.reference.com>